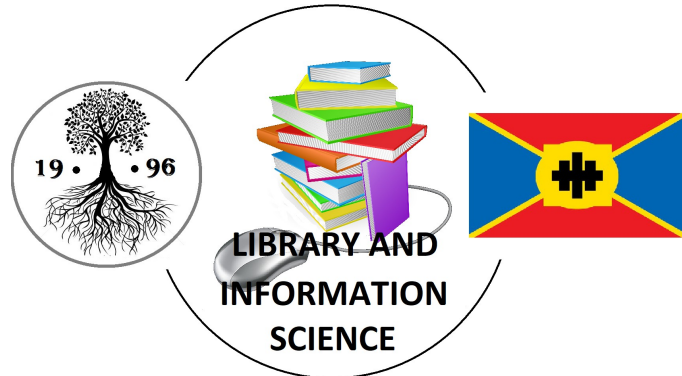
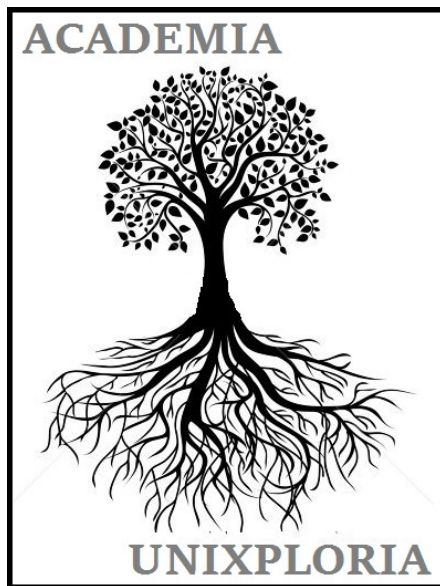

Informationskompetens.

Definitioner i teori och praktik.

INLEDNING

Informationskompetens, informationsfärdighet, information literacy; kärt barn har många namn, men vad betyder de olika begreppen – och vilken teoretisk grund står de på? Frågor som dessa torde vara av stor vikt i vår samtid, inte minst med tanke på att vi ständigt omges av en enorm informationsmängd. Att kunna hitta, granska och värdera information har blivit en slags modern läsfärdighet, ett djupare sätt att läsa texter på. Vikten av informationskompetens understryks inte minst av skolan, som ivrar informationssökning.

Jag kommer fortsättningsvis använda mig av begreppet *informationskompetens* (IK) som en synonym för de skilda begreppen *informationsfärdighet* och *information literacy*. Med informationskompetens avser jag förmågan att söka, nå fram till, värdera och använda information från många olika källor.

SYFTE

Syftet med detta papper är att analysera *informationskompetens* som begrepp och teoretisk modell, samt se hur dessa definitioner påverkar hur vi ser på informationssökningsprocessen.

FRÅGESTÄLLNINGAR OCH AVGRÄNSNINGAR

Då mitt syfte är att analysera begrepp och modeller för informationskompetens kan det också vara av vikt att se på vem som ansvarar för att människor får denna kunskap. Ligger huvudansvaret på skolan? Om så är fallet: ligger ansvaret på skolbibliotekarien eller läraren?

Jag har i mitt paper tvingats begränsa mig till att enbart analysera informationskompetens som det används i skolverksamhet (grundskolor och gymnasier). Jag väljer alltså *inte* att studera hur informationskompetens uppfattas och används i exempelvis skilda yrkesgrupper etcetera. Detta har gjorts utifrån praktiska överväganden. Det mesta som skrivits om informationskompetens använder sig av skolan som plattform, vilket bör ge mig en god tillgång till referenser inom området.

Mina frågeställningar kan med ovensagda begränsas till följande:

- Vilka definitioner av IK är vanligast förekommande? Skiljer definitionerna sig åt?
- Vilka teorier underbygger definitionerna?
- Vem har huvudansvaret för att IK lärs ut på skolan?

Jag har också valt att i slutet på detta paper ta mig friheten att analysera min egen syn på IK samt hur den kan läras och användas i ett praktiskt arbete.

MATERIAL OCH METOD

Detta paper är främst en litteraturstudie, d.v.s. jag har sökt finna svar på mina frågor genom att läsa vad andra (forskare och yrkesverksamma bibliotekarier) kommit fram till i tryckta och digitala källor.

En av de främsta forskarna i Sverige då det gäller informationssökning och informationskompetens hos skolelever torde vara Louise Limberg. Hennes doktorsavhandling, *Att söka information för att lära* (2003), ger en god inblick i hur elever söker och bearbetar information. Limbergs undersökning framhåller också hur viktigt den personliga kopplingen till informationssökningen är. Detta har vidareutvecklats av bland annat Jannica Heinström, som i sin bok *Fast surfers, broad scanners and deep divers* (2002) jämför skillnader i personlighet kontra individuell informationsfärdighet.

För att exemplifiera de modeller som ligger bakom informationssökning i praktiken har jag valt att använda mig av Carol C. Kuhlthaus justegs modell av informationssökning. Det finns andra modeller¹, men med små skillnader. Kuhlthaus modell har den fördelen att den är tydligt kopplad till ett undersökande arbetssätt i skolan.

¹ Se vidare: Nilsson (2003), s. 58-70 för referat av skilda modeller.

RESULTAT OCH SLUTSATSER

VAD ÄR INFORMATION?

För att kunna ge svar på vad informationskompetens är kan det vara på plats att först försöka ringa in vad *information* egentligen är. Information används i många skiftande sammanhang, men alltför sällan beskrivs vad information är.

Enligt *Nationalencyklopedin* är information en "[...] generell beteckning för det meningsfulla innehåll som överförs vid kommunikation i olika former."² Innebär detta att man kan sätta likhetstecken mellan information och kunskap? Knappast, om man får tro *Nationalencyklopedin*, då information i stort bara innebär att någon blir meddelad om något. Kunskap kräver däremot insikt, något som information med nödvändighet inte leder till. Däremot kan information vara källor till kunskap, en definition som också återfinns hos forskarna McCreadie och Rice³, som hävdar att information kan vara av fyra slag:

1. *Information som resurs eller vara*
2. *Information som data*
3. *Information som representation av kunskap*
4. *Information som en del av en kommunikationsprocess*

Min tolkning av denna ganska vaga indelning är att informationen i sig inte är en källa till kunskap, däremot utgör informationen en samling data hämtade från *källor*. Dessa informationskällor kan vara allt från böcker, föremål, filmer och fotografier till personer och maskiner. Denna vidgade syn på vad information och kunskap är har också lett till en revidering av grundskolans kursplan för svenskämnet. Där talas det idag om "det vidgade textbegreppet"⁴, d.v.s. att text också återfinns i mer otraditionella medier som TV, radio och Internet, men också materiella källor som fotografier och föremål.

² *Nationalencyklopedin* "information". <www.ne.se> Tillgänglig online: 2006-04-17.

³ McCreadie, Maureen & Rice, Ronald E. (1999), *Trends in analyzing access to information. Part 1: cross-disciplinary conceptualizations of access* i Bellander (2002), s. 47.

⁴ <<http://www.skolverket.se/sb/d/561/a/1917;jsessionid=2B98734E4069F8D2263A347CC19529F4>> Tillgänglig online: 2006-04-17. Se även: Skolverket, *Kursplaner och betygskriterier, Grundskolan* (2000), s. 96-101.

Då man talar om informationsfärdighet, informationssökning o.s.v. talar man alltså inte i första hand om förmågan att söka, finna och tolka information utan att tolka de källor till information man hittat.

DEFINITIONER AV INFORMATIONSKOMPETENS

Till att börja med vill jag framhålla att det i är liten skillnad mellan *informationskompetens* och *informationsfärdighet*; de båda kan närmast betraktas som synonymer.

Informationskompetens definieras av de flesta skolor som något eleven blir "[...] förmågan att söka - och nå fram till -, värdera och använda information från många olika källor."⁵ Men hur är det då med biblioteksvärldens definitioner av begreppet? En organisation med tydlig koppling till biblioteken är **Nordiskt samarbete inom området informationskompetens** (NORDINFOLit). Där jämförs flera definitioner av begreppet IK, men man tar inte tydligt ställning för någon av dem. Istället erbjuder man läsaren att själv fördjupa sin syn på vad IK är genom att referera till forskning på området.⁶

I engelskspråkiga länder talar man istället för IK om *information literacy*; ett begrepp som kan jämföras med informationssamhällets nya krav på läsförståelse. I denna nya tolkning av läsförståelse läggs – förutom kunskapen att kunna läsa – vikt vid att också kunna hitta och granska relevanta källor i en störtflod av information.

Det amerikanska **National Commission on Libraries and Information Science** (NCLIS) definieras information literacy som något klart knutet till skolverksamheten. Det är i första hand skolbiblioteken och lärarna som skall göra studenter och elever informationskompetenta. Man lägger stor vikt vid att denna kompetens också resulterar i att eleven kan få ut något av sin förmåga att hitta och granska källor: "A basic objective of education is for each student to learn how to identify needed information, locate and organize it, and present it in a clear and persuasive manner."⁷ Med andra ord man blir inte informationskompetent enbart därför att man behärskar att söka, finna och granska information, det

⁵ Göteborgs stad. *Vad är informationskompetens?*. Källa: <http://www.ugglan.educ.goteborg.se/info_komp.htm> Tillgänglig online: 2006-04-17.

⁶ NORDINFOLit, *Begreppet informationskompetens*. <http://www.nordinfolit.org/default.asp?nid=29> Tillgänglig online 2006-04-17.

⁷ NCLIS. *Information Policy*. Källa: <<http://www.nclis.gov/policy.htm>> Tillgänglig online: 2006-04-17.

kräver också ett moget förfarande vid hanteringen av information i exempelvis ett skriftligt arbete i skolan.

American Library Association (ALA) definierar personer som besitter information literacy på följande sätt:

Information literate people are those who have learned how to learn.
They know how to learn because they know how knowledge
is organized, how to find information, and how to use
information in such a way that others can learn from them.
They are people prepared for lifelong learning, because they
can always find and use the information needed for any task
or decision at hand.⁸

ALA:s definition är bredast i så måtto att den också tar hänsyn till personens pedagogiska förmåga i samspel med andra individer. Det räcker inte att behärska informationssökning och informationspresentation – man bör också kunna förmedla kunskapen till andra på ett begripligt sätt.

”TRADITIONELL INFORMATION – DIGITAL INFORMATION”

Den viktigaste skillnaden mellan de tidiga och senare definitionerna av IK torde vara att det idag mer kommit att handla om informationsfärdighet beträffande elektroniska källor (databaser, Internet etcetera). Detta betonades också ganska tidigt av den amerikanske forskaren Christina Doyle som redan 1992 (före den egentliga ”Internetrevolutionen”) hävdade att en person är informationskompetent då hon bland annat ”tillgodogör sig källor av information som *inkluderar datorbaserad teknik*”.⁹

⁸ American Library Association (1989), *Presidential Committee On Information Literacy* i Nilsson (2003), s. 49-50.

⁹ Förf. övers. Kursivering gjord av förf. Originaltexten återfinns hos Nilsson (1993), s. 51.

Undersökningar tyder på att barn och ungdomar tidigt ser Internet som den främsta källan till kunskap.¹⁰ Det blir än tydligare att skillnaderna i informationskompetens synliggörs med de digitala källornas intåg. De som var sämre på att lokalisera och värdera källor i tryckta böcker och tidskrifter blir än sämre på detta med Internet.¹¹ Risken, som jag ser det, kan lätt bli att traditionella medier lätt glöms bort i den digitala informationsflodvåg som sköljer över oss. Det är viktigt att hålla i minnet att det var minst lika viktigt att ha intagit ett kritiskt förhållningssätt till källor även före de digitala källornas tid.

KUHLTHAUS INFORMATION SEARCH PROCESS (ISP)

Carol Collier Kuhlthau har i sin bok *Seeking meaning* (2004) försökt ge en teoretisk stomme åt informationssökning och informationskompetens. Kuhlthau har i sin forskning kring elevers lärande sett ett antal återkommande punkter som elever i olika grad använder då de söker, värderar och aktivt lär sig med hjälp av skilda informationskällor. Modellen kan ses som en punktlista för ett idealt förfarande vid informationssökning, men kan också som helhet betraktad ses som en teoretisk modell över vad det innebär att vara informationskompetent. Att modellen ser lärandet som en process är säkert avsiktligt, detta ger den också bättre förutsättningar att användas i det dagliga arbetet med informationsökning i skolor. En process kräver också ett aktivt deltagande från elevens sida, något som är en förutsättning för den konstruktivistiska synen på lärande som genomsyrar skolan idag. Modellen består av följande sju punkter:

1. **Inledning** – Vad innebär den uppgiften jag fått?
2. **Val** – Välj ett ämne
3. **Utforskande** – Sätta sig in i ämnet
4. **Formulering** – Formulera och ringa in ett problem eller ett fokus
5. **Insamlande** – Utföra sökningar, dokumentera informationen
6. **Presentation** – Avsluta informationssökningen, skriva ned arbetet
7. **Utvärdering** – Reflektera över det jag lärt mig¹²

¹⁰ Se vidare: Kooperativa institutet (2006), *Svenska gymnasieelevers användning av Internet i skolarbetet*. Källa: <http://www.koopi.se/media/texts/undersokningar/undersokning_internetanvandning_i_gymnasieskolan_2006-03-20.pdf> Tillgänglig online: 2006-04-17.

¹¹ Se ibid. Se även: Alexandersson & Limberg (2004), s. 82.

¹² Kuhlthau (2004), s. 29-50. Översättning samt preciseringar av de sju punkterna är mina egna.

De olika stegen är i teorin hierarkiska, men Kuhlthau betonar att elever hoppar mellan de olika stegen. Det linjära tänkandet i teorin är alltså inte applicerbart i praktiken. Den arbetsprocess som blir resultatet av modellen engagerar också eleven känslomässigt: från en inledande osäkerhet till en inre tillfredsställelse över ett färdigt arbete.¹³

De bör tilläggas att Kuhlthaus modell också med rördel kan användas för all informations-sökning, även i situationer utanför skolans värld. Kanske med det undantaget att punkt sju stryks, då denna mest är avsedd att användas som dokumentation över själva läroprocessen i skolan.

SNABBSURFARE OCH DJUPDYKARE: IK OCH PERSONLIGHET

Skillnader i informationskompetens kan också kopplas till skillnader i personlighet. En studie gjord av Jannica Heinström (2002) visar att olika inlärningstyper också påverkar graden av informationskompetens. Heinström fann att studenter kan sättas in i tre *lärandekategorier*:

- **Djupinlärning** – letar efter mening i texter, kopplar ny kunskap till gammal, inre drivkrafter
- **Ytinlärning** – lär sig mer än vad som krävs, yttre drivkrafter (till exempel pengar)
- **Strategisk inlärning** – målinriktade, planerar informationssökning, inre drivkrafter¹⁴

Dessa tre kategorier kan vidare kopplas till personlighet och resulterar då i fyra olika *lärstilar*:

1. **Konvergent lärande** – asocial personlighet, problemorienterad, ser till praktisk nytta
2. **Divergent tänkande** – reflekterande, känslig och social personlighet, många perspektiv
3. **Assimilerat lärande** – orädd, villig att byta perspektiv och åsikter
4. **Ackommoderat lärande** – aktiv, social, förändringsvillig¹⁵

¹³ Se vidare Ibid., s. 44 ff.

¹⁴ Heinström (2002), s. 57-58.

¹⁵ Ibid., s. 53.

Det intressanta med Heinströms slutsatser är att de kopplas just till personlighet, även om jag har svårt att se hur detta kan vara användbart under en kortare kurs i till exempel informationssökning, då man sällan får tillfälle att lära känna eleverna. När man väl har definierat vilken kategori en individ tillhör kanske man kan utgå från detta då man planerar användarundervisning.

VEM HAR ANSVARET?

Mycket har skrivits om IK från skilda perspektiv. Då det gäller undervisning i exempelvis informationssökning (som ju är en väsentlig del av informationskompetensen) på skolor ställs ansvarsfrågan till sin spets. I *Lpo94* (Läroplan för det obligatoriska skolväsendet) står det uttryckligen att "Eleverna skall kunna orientera sig i en komplex verklighet, med ett stort informationsflöde och en snabb förändringstakt [...] Det är också nödvändigt att eleverna utvecklar sin förmåga att kritiskt granska fakta [...]"¹⁶

I kursplanen för grundskolans historieämne är ett av strävansämnena att "bedöma olika texter, medier och andra källor".¹⁷ Referenserna till skolans styrdokument kan göras lång, men faktum kvarstår: vem har ansvaret för att dessa mål uppfylls? Är det ansvarig lärare eller är det skolans bibliotekarie? Jag vill gärna tro att det är skolbibliotekariens uppgift, som en del av användarundervisningen. Tyvärr ser det väldigt lika ut från skola till skola. Det kan ofta vara svårt att som ensam bibliotekarie föra sin talan mot ett helt kollegium av lärare. Oavsett vem som ser till att informationskompetens och informationsfärdighet blir en del av elevens kunskap tror jag att det måste vara en integrerad del av *all undervisning*. Om det blir isolerade tillfällen riskerar det att försvinna i det allmänna skolbruset.

HUR DEFINIERAR JAG INFORMATIONSKOMPETENS?

Utifrån det jag läst och sett är jag närmast benägen att hålla med Carol Kuhlthau i hennes beskrivning av IK: "Information literacy is a way of learning and finding meaning."¹⁸

Definitionen är holistisk vilket inte utesluter kunskap utan ser kunskap som en helhet. I förlängningen leder detta också till att begreppet går att applicera på alla skeenden i livet, det blir på så sätt gränsöverskridande. Det är inte heller svårt att se att den nya tidens

¹⁶ *Lpo 94*, s. 51.

¹⁷ Skolverket, *Kursplaner och betygskriterier Grundskolan 2000*, s. 77.

¹⁸ Kuhlthau (1993), s. 3.

informationssamhälle gett läsförståelse en ny innebörd. Vår tids *läsförståelse* kan närmast översättas med *informationskompetens*, även om detta snävar in begreppet för mycket.

HUR GÖRA PRAKTISKT? EN PERSONLIG REFLEKTION

Min erfarenhet är att informationskompetens föds ur nyfikenhet. Det är först då man är aktiv i sitt lärande man till fullo tillägnar sig informationsfärdigheter. Det hjälper aldrig så mycket att en välvillig människa berättar hur man ska göra; man lär sig inte förrän man behöver. Den personliga nyttan bör alltså stå i fokus.

Jag tror också att begreppet information måste vidgas till att också gälla mer okonventionella källor, som föremål, människor etcetera. Ett holistiskt perspektiv på kunskap kräver också ett holistiskt synsätt på vad information är. Att enbart se information som tryckta eller digitala texter är att utesluta källor som annars skulle kunna vara till stor hjälp.

LITTERATUR & REFERENSER

- Alexandersson & Limberg (2004), *Textflytt och sökslump. Informationssökning via skolbibliotek*. Liber, Stockholm.
- Bellander, Marie (2002), *Vad är information? En studie av fyra sätt att se på begreppet information*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, Uppsala universitet, Uppsala.
- Göteborgs stad. *Vad är informationskompetens?*
<http://www.ugglan.educ.goteborg.se/info_komp.htm>
Tillgänglig online: 2006-04-17.
- Heinström, Jannica (2002), *Fast surfers, broad scanners and deep divers. Personality and information-seeking behaviour*. Åbo akademis förlag, Åbo.
- Kooperativa institutet (2006), *Svenska gymnasieelevers användning av Internet i skolarbetet*.
<http://www.koopi.se/media/texts/undersokningar/undersokning_internetanvandning_i_gymnasieskolan_2006-03-20.pdf>
Tillgänglig online: 2006-04-17.
- Kuhlthau, Carol Collier (2004), *Seeking meaning. A process approach to library and information services*. Libraries unlimited, Westport.
- Limberg, Louise (2003), *Att söka information för att lära. En studie av samspel mellan informationssökning och lärande*. Valfrid, Borås.
- Lupton, Mandy (2004), *The learning connection. Information literacy and the student experience*. Auslib press, Blackwood.
- *Nationalencyklopedin "information"*.
<www.ne.se>
Tillgänglig online: 2006-04-17.
- NCLIS. *Information Policy*.
<<http://www.nclis.gov/policy.htm>>
Tillgänglig online: 2006-04-17.
- Nilsson, Monica (2003), *Informationsfärdighet i skolan. Skolbiblioteket som pedagogisk resurs*. Bibliotekstjänst, Lund.

- NORDINFOLit, *Begreppet informationskompetens*.
<<http://www.nordinfolit.org/default.asp?nid=29>>
Tillgänglig online 2006-04-17.
- Skolverket. *Ett vidgat textbegrepp*.
<<http://www.skolverket.se/sb/d/561/a/1917;jsessionid=2B98734E4069F8D2263A347CC19529F4>>
Tillgänglig online: 2006-04-17.
- Skolverket (1994), *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet 1994*. Fritzes, Stockholm.
- Skolverket (2000), *Kursplaner och betygskriterier, Grundskolan 2000*. Fritzes, Stockholm.